

Dėl žodžio „valdiškai“ vartojimo

Šiek tiek pagalvoję, tikriausiai galėtume pasakyti ne vieną pavyzdį, kai viena, dvi ar kelios daugiareikšmio žodžio, pavadinančio, atrodo, neutralų dalyką, reikšmės gali būti pasitelkiamos siekiant įvardyti ne tik neutraliai vertinamus daiktus ar reiškinius, bet ir būti pavartotos tada, kai norima išreikšti neigiamą vertinimą.

Silvija PAPAURÉLYTĖ-KLOVIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

„Valdiškai jis čia viską padarė, reikės perdaryti“, „neisiu pas seniūną, nėra prasmės – problemas jis sprendžia valdiškai“, – galybė tokių ir panašių pasakymų, kuriuose žodis *valdiškai* vartojamas turint tikslą nusakyti tai, kas yra padaryta nesistengiant, prastai, nekokybiškai ir mums nepatinka. Ką reiškia žodžių junginiai *valdiškai pažiūrėti*, *valdiškai rūpinasi*, *valdiškai sprendžia*? Kokiais kitais žodžiais gali būti paaishkinta prieveiksmio *valdiškai* reikšmė?

Šiame straipsnyje siekiama atidžiau pažvelgti į kai kuriuos žodžio *valdiškai* vartojimo niuansus ir atsakyti į klausimą, kokioms situacijoms apibūdinti mūsų kalboje paprastai vartojamas šis žodis.

Straipsnio teiginiai daugiausia paremti prieveiksmio *valdiškai* vartojimo pavyzdžiais iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (prieiga internete donelaitis.vdu.lt (toliau tekste – Tekstynas); pavyzdžių rinkimo metu Tekstyne buvo daugiau nei 140 milijonų žodžių). Taip pat pasinaudota šio žodžio vartojimo pavyzdžiais, kurie surinkti naudojant paieškos sistemą *Google*. Siekiant labiau pagrįsti straipsnio išvadas, tuose pačiuose šaltiniuose ieškota ir abstrakto *valdiškumas* kontekstų, kuriuose kalbama apie veiksmo kokybę arba ypatybės pasireiškimo būdą.

Ką sako žodynai?

Žodynuose pateikta informacija išsamaus vaizdo neatskleidžia. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ šio žodžio reikšmė nekonkretinama, nurodomi tik jo darybiniai ryšiai su žodžiu *valdžia*. „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“ prieveiksmio *valdiškai* definicijos kol kas nėra, bet pats žodis įtrauktas antraštyną.

„Lietuvių kalbos žodyne“ nurodoma, kad būdvardis *valdiškas*, su kuriuo ir siejamas prieveiksmis *valdiškai*, mūsų kalboje turi kelias reikšmes: 1. valdžiai, valstybei priklausantis, neprivatus, nenuosavas: *Čia valdiškos pievos buvo. Dirbu valdiškai*. □ valstybinėje įmonėje ar įstaigoje atliekamas: *Reikėdavo važiuoti ar į malūną, ar valdiškais reikalais*. || valstybinėje įmonėje pagamintas ar pirktas, nenaminis: *Kad maža [viščiukų] išperės, tai gal valdiškų pripirksiu*; 2. valdžios nustatytas: *Kaime šventės nėra nė valdiškos, nė krikščioniškos. Buvo [karvė] laisvai drausta ir valdiškai*; 3. su valdžia susijęs: *Dabar visi į valdiškus darbus tik bėga, tik bėga [iš kaimo]*; 4. valdžios skirtas, valdžiai atstovaujantis: *Valdiškas asmuo, valdininkas*; 5. formalus, nenuoširdus: *Kaip mes kalbėsime – draugiškai ar valdiškai?* 6. prastas: *Darbas valdiškas, susiraitę rūbai* (LKŽe). Galima teigti, kad penkta ir šešta žodžio reikšmės skiriasi nuo visų kitų. Pirmos keturios žodžių *valdiškas* ir *valdiškai* reikšmės nurodo daikto kilmę, priklausomybę, o penkta ir šešta orientuoja į daikto ypatybę (jeigu kalbame apie būdvardį *valdiškas*) arba į veiksmo atlikimo, ypatybės pasireiškimo būdą.

Dairomės aplink

Remiantis lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio logika, prieveiksmis *valdiškai* vartojamas ne visų nekalbinės tikrovės sričių veiksams apibūdinti.

Kalbos vartojimo pavyzdžiuose fiksuojama, kad taip gali būti tiesiog elgiamasi: [...] *urėdijos žmonių atžvilgiu pasielgta labai valdiškai*. Šiuo atveju ir kalbėtojas, ir adresatas pagal nutylėjimą turi suprasti, koks elgesys vadinamas valdišku. Pavyzdyje *Tik apie šią bėdą išgirdęs miesto seniūnas [Valentinas Tamulis](#) valdiškai ranka numoti nesiruošia – vos grįžęs iš atostogų jis pirmiausia žmonėms padės išspręsti šią problemą* situacijos aprašymą patikslina frazeologizmas *ranka numoti*, kuriuo remiantis valdišką požiūrį galima apibūdinti kaip abejingą. Tokios situacijos vertinamos kaip visuma – tiek jų dalyvių elgesys, tiek veiksmų pasekmės kuria bendrą įspūdį, kuris išreiškiamas žodžiu *valdiškai*.

Kitus veiksmus, apibūdinamus kaip atliekamus valdiškai, sieja orientacija į žmogų,

žmogaus poreikius.

Remiantis pavyzdžiais galima teigti, kad kalbos vartotojai skiria valdišką bendravimo su žmogumi būdą net ir tuo atveju, kai nėra daug kalbama: *Bendravo žmogiškai, nenori bendrauti valdiškai; – Susipažinkite, – valdiškai šypsosi užsakovas; Visi kaimynai labinasi – kas valdiškai, kas labai kaimyniškai ar net entuziastingai; Tai bus prisiminimas apie žmogų, kuris manimi Atgimimo pradžioje nepasitikėjo ir labai valdiškai bendravo*. Bendravimas gali būti suvokiamas plačiai – tai ir bendraujančių asmenų kuriamas bendras išpūdis, jų mimika, gestai, žodynas. Išvada apie bendravimo pobūdį, jo kokybę daroma įvertinus klausos ir regos teikiamą informaciją.

Kalbinė veikla taip pat suvokiama kaip galinti būti nenuoširdi, netikra, pilna sustabarėjusių konstrukcijų, kurios ir daro kalbą ne tokią gyvą. Valdiškas kalbėjimas gausus pakartojimų, nesiekiamą įvairovės, remiamasi vis tomis pačiomis klišėmis, kurios tekstus vienodina, jie tampa panašūs, lyg būtų sukurti vieno autoriaus, plg.: *Kiekvienas pristatomas ne valdiškai, ne pakartojant plačiai girdėtą medžiagą; [...] prie tokių lašišinių upių gyvena gana daug bedarbių, valdiškai kalbant – aukštas bedarbystės lygis; [...] bet todėl, kaip įprasta valdiškai sakyti, ta „vienišoji motina“ prie darbo ugnis [...]*. Daugiau tokios kalbos apibūdinimų paprastai nebūna, bet kontekstas perteikia mintį, kad jos daromas išpūdis nėra malonus, atsakoma formaliai, kalbėtojas yra abejingas tam, apie ką kalba. Kitaip tariant, kalbėjimas valdiškai mūsų kalbos pasaulėvaizdyje yra suvokiamas kaip vienas iš kalbos – ja reiškiamo mandagumo, kalbėtojo nuoširdumo – vertinimo kriterijų. Klausytojas vertina kalbėtojo pasirinktą raišką, jos išsamumą, santykį su konkrečiomis aplinkybėmis ir daro išvadą, kad konkrečiu atveju buvo kalbama valdiškai.

Didelių lūkesčių nekeliamas valdiškai atliekamam darbui. Tokia nuostata gali būti išreiškiama aprašomuoju būdu: *[...] dėmesio savo darbui neskiria, viskas vyksta labai valdiškai; [...] kursą, kurį buvo galima išdėstyti valdiškai arba kūrybiškai, kaip liepia sąžinė*. Kitas neigiamo vertinimo ar bent ironiško požiūrio raiškos būdas yra kabutės: *[...] tik valdišką paklodę skalbia „valdiškai“*. Kiti lovos baltiniai, rankšluosčiai – iš namų; *Labai daug „valdiškumo“: tie darbuotojai daugiausia dirba atmestinais, nes dirba už nesikeičiantį atlyginimą*.

Remiantis lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio medžiaga, didelė atsainaus požiūrio į veiklą tikimybė yra būdinga sveikatos apsaugos sričiai. Šią temą aprašantys

sakiniai traktuotini keleriopai. Kadangi realybėje gydytis galima tiek valstybinėse, tiek privačiose įstaigose, žodžiu *valdiškai* pirmiausia apibūdinamas pats gydymosi būdas, pvz.: *Po poros savaitių Onutė atėjo šviesdama valdiškai įstatytu priekiniu dantimi; [...] sakė, kad dantis reikia valyti, bet valdiškai nevalo, o privačiai šimtą šešiasdešimt litų kainuoja.* Dalyje pavyzdžių jau pačiu kontekstu labai aiškiai pasakoma, kad gydymasis *valdiškai* yra menkavertis: *Nemanykit, kad jus valdiškai išgydysime; [...] o ką kalbėt apie tas, kurios gimdo „valdiškai“; [...] kolega pranešė, kad valdiškai gerai negydys.* Tokio tipo pavyzdžiai pastiprina su šiuo žodžiu siejamą potencialiai neigiamą vertinimą, dar plg.: *Gera žinoti, kad medikams ne valdiškai, o išties rūpi tavo būklė ir sveikata; Matau, nemažai „valdiškumo“ tvarkant pacientų reikalus, tačiau stebiu ir gerų ženklų, kai problemos sprendžiamos operatyviai ir laiku.*

Vertinant šią sritį informatyvi kelių juslių suteikta informacija. Remiamasi rega ir klausa, bet labiausiai situaciją apibendrinti padeda jos dalyvių ir stebėtojų padarytos išvados.

Ne valdiškai, o <...>?

Kalbėdami ar rašydami žmonės vieno apibūdinimo esmę nusako per palyginimą ar priešpriešą su kitu. Tai taikytina ir žodžiui *valdiškai*, kai jis vartojamas veiksmo atlikimo būdui įvardyti.

Kartais aprašant situaciją naudojami panašų prasminį krūvį turintys žodžiai, kuriuos konkrečiame kontekste galima laikyti sinonimais.

Tiesioginio prieveiksčio *valdiškai* ryšio su žodžiu *valdžia* motyvuotas šis pavyzdys: *[...] į klausimą, ką daryti, svariai valdiškai atsako: „Nieko, eikite ir gulėkite“.* Valdžia, kaip teigiama „Lietuvių kalbos žodyne“, siejama su teise, galimybe ar gebėjimu tvarkyti kieno veiksmus, priversti paklusti. Vadinasi, toks pasakymas apibūdina situaciją, kurioje svarbu išreikšti savo valią ir, neatsižvelgiant į nurodymo pagrįstumą, bet apeliuojant į nurodymo reikšmingumą, priversti žmogų paklusti. Svarumo, reikšmingumo motyvas ryškus ir tuo atveju, kai veiksmo būdą patikslina jo atlikimo greitis: *[...] lėtai, neskubant, valdiškai.* Tokia pati sąsaja su veiksmo atlikimo greičiu užkoduota sakinyje apie greito tempo lietuvių liaudies šokį – jonkelį: *Jeigu valdiškai sušoksi, nebebus jonkelis.* Šokti *valdiškai* – vadinasi, šokti lėtai, nenuoširdžiai, nutolti nuo šokio esmės.

Per sukonkretintą ryšį su jutomais apibūdinant patalpoje tvyrančią atmosferą

pasakomas ir atitinkamas vertinimas: *Įvyko Kalėdų stebuklas – valdiškai šaltas sanatorijos koridorius įgijo dvasingumo; [...] skamba nenatūraliai, sausai, valdiškai*. Abiem sakiniams bendra tai, kad situacija apibūdinama remiantis nenatūralios ir nekomfortiškos būsenos vaizdiniais. Situacijai dar tiksliau apibūdinti naudojamas žmogaus sąmonės gebėjimas susieti dvi nekalbinės tikrovės sritis – konkrečią (šiuo atveju tai šaltis, sausumas) su abstrakčia (abstraktūs yra formalumas, nenuoširdumas, nejaukumas). Tokia sąsaja paremta panašiu abiejų sričių daromu išpūdžiu, jis nusakomas per sąsają su tuo, kas negyva, pvz.: *Erdvės statiskumą, negyvumą, valdiškumą norėjo įveikti ir Ji, ir Jis*. Šalčiui antonimiška šiluma, todėl natūralu, kad ji siejama su tuo, kas nėra valdiška: *Šypsauti, nes taip šiltai, nevaldiškai skamba „kavos aparatas už aukas“*. Čia taip pat galima spėti, kad žodžiais išreikštas namų, šilumos ir jaukumo ryšys kaip priešprieša tam, kas valdiška.

Panašus vertinimas, tik jau be ryšio su konkrečiu jutimu, išreiškiamas apibūdinimą patikslinant žodžiu *formaliai*: *Vadinasi, žiūrint valdiškai ir formaliai, yra vilties*. Formalumas orientuoja į neutralumą, emocijų vengimą: *[...] atsakymo į šį klausimą nėra. Valdiškai, formaliai žvelgiant, emigracija yra blogis; plg. Komiteto darbuotojai atsakė „valdiškai“: elkitės kaip norit*. Galima apibendrinti, kad prieveiksmis *valdiškai* apibūdina situacijas, kuriose sąmoningai ar neapgalvotai tolstama nuo pačios žmogaus esmės – jo emocijų, ryšio su kitais žmonėmis, gebėjimo ne tik pakartoti, bet ir sukurti: *[...] jis į rusniškių problemą pažiūrėjo ne valdiškai, o žmogiškai; Noriu atkreipti dėmesį, kad visas problemas reikia spręsti žmoniškai, ne valdiškai*. Valdiškumas taip pat suvokiamas kaip fenomenas, neturintis emocijų, dvasios. Viename iš pavyzdžių keliamas klausimas, kas yra geriau – ar jokių emocijų netransliuojantis galbūt kompiuteriu surinktas laiškas, ar rašytas ranka, bet kupinas pykčio, pvz.: *Deja, nors ir paštu atkeliavęs, ranka rašytas toks laiškas nesuteikia jokio bendravimo džiaugsmo... Tai kas geriau: bedvasis valdiškumu kvepiantis laiško variantas ar piktas, kaligrafine rašysena padaugintas paštininko atneštas laiškas?* Informatyvi ir aiškiai skirti brėžianti antraštė *Humanitariniai mokslai tarp valdiškumo ir žmogiškumo*. Valdiškas problemų sprendimo būdas paprastai nėra produktyvus, todėl jis situacijos nekeičia, plg.: *Valdiškų vaikų problema sprendžiama, bet kol kas valdiškai; Ministerija tą klausimą išsprendė valdiškai; [...] randama laiko ir pinigų situaciją dengti PR produktais imituojant pokytį, užuot iš esmės, o ne valdiškai sprendus realias ir kasdien neįgaliuosius žmones kamuojančias bėdas* (taip laikraščio „Kauno diena“ 2019 metų spalio 11 d. numeryje buvo cituojama vienos

politikės nuomonė – aut. past.).

Įdomesni ir išsamesni yra bandymai parodyti prieveiksmio *valdiškai* reikšmę kitaip apibūdinant situaciją, naudojant priešpriešinimą, kontrastą. Tokiuose pavyzdžiuose pateikiama dvejopa informacija: ir apibūdinama konkreti situacija, ir tam tikra prasme paaiškinama, kokia reikšmė šiame kontekste pavartotas prieveiksmis *valdiškai*. Šis žodis pasirenkamas tada, kai norima pasakyti, kad veiksmas atliekamas (arba galėtų būti atliekamas) nenuoširdžiai, atsainiai: *Ir paaiškino ne valdiškai, bet iš visos širdies; Norim dirbti ne valdiškai, o išsamiai visiems paaiškinti, padėti; Malonus priėmimas ir darbą atlieka nevaldiškai*.

Situacijos apibūdinimas kaip vykstančios nevaldiškai orientuoja į teigiamai vertinamų emocijų raišką ir jų pirmenybę: *Dabar reikėtų geranoriškai, ne valdiškai, draugiškai tiesiog paprašyti bendradarbiauti su Lietuvos institucijomis*.

Pati pirmoji būdvardžio *valdiškas*, kuris yra pamatinis kalbamojo prieveiksmio žodis, reikšmė nusako tai, kas yra neprivatu, nenuosava. Kontekstai rodo, kad, veiksmo būdą nusakant prieveiksniu *valdiškai*, svarbiau kalbėti ne apie neprivatumą, nuosavybės nebuvimą, bet apie veiksmo kokybę ir jo vertinimą. Nuosavybės, privatumo nebuvimas automatiškai skatina atsainų požiūrį, kuris, remiantis kalbos vartojimo pavyzdžiais, prastina veiksmo kokybę, plg.: *Kaip nepasidžiaugsi, kad dar yra tokių įmonių, kurios dirba ne valdiškai, o šeimyniškai. Visus tuos trejus metus su „Varėnos statyba“ bendravome labai gražiai, draugiškai ir dėl to labai džiugu; Optimizuojant viešojo sektoriaus darbą, teikiamų paslaugų kiekis nenukentės, jei bus valdoma „ūkiškai“, o ne „valdiškai“; Aš klausimus sprendžiau ne valdiškai, o kaip savo*.

Žodžio *valdiškai* vartojimo pavyzdžiai, tekstuose pasirinkti priešingos reikšmės žodžiai atskleidžia, kad taip apibūdinamas veiksmų atlikimo ar ypatybės pasireiškimo būdas kalbos pasaulėvaizdyje yra vertinamas neigiamai ir suvokiamas kaip nepageidaujamas.

Apibendrinimas

Atidžiau pažvelgus į žodžio *valdiškai* vartojimo dėsningumus siekiant apibūdinti veiksmo atlikimo būdą ir jo kokybę galima apibendrinti kalboje užfiksuotą žiūros į pasaulį tašką.

Išvados parodo, kaip lietuviškai kalbantys žmonės suvaldžia siejamą

veiksmo atlikimo būdą.

Remiantis kalbos pasaulėvaizdyje verbalizuojamu pasaulio suvokimo modeliu, galima teigti, kad esama įvairių sričių, apie kurias kalbant aktualizuojami požymiai *atliekamas valstybinėje įstaigoje ar įmonėje; nenuoširdus, formalus, netikras*.

Be bendrųjų elgesio apibūdinimų, sąsaja su valdžia minima kalbant apie tas tikrovės sritis, kurių paskirtis – teikti žmogui įvairaus pobūdžio paslaugas. Kalbos vartojimo pavyzdžiai leidžia teigti, kad paprastai apibūdinimai *valdiškai* ar *valdiškas* reiškia prastą paslaugos ar produkto kokybę, nors, racionaliai galvojant, kaip tik turėtų garantuoti griežtą priežiūrą, kontrolę.

Vertinant situaciją, konkrečius veiksmus kaip valdiškus, sprendžiama kompleksiškai – pasiremiamą jos dalyvių, kurie suinteresuoti minėtų veiksmų rezultatu, rega, klausia, gebėjimu daryti išvadas ir apibendrinti iš aplinkos gautą informaciją. Žodžiu *valdiškai* nusakomi kitų žmonių veiksmai, savo veiksmų subjektas paprastai taip nevertina.

Kai ta pati situacija apibūdinama ne tik prieveiksmiu *valdiškai*, bet ir šį prieveiksmį dar patikslinančiais, sukonkretinančiais arba jo reikšmę dar geriau atskleidžiančiais priešingos reikšmės žodžiais, tampa svarbus žmogaus sąmonės gebėjimas susieti dvi skirtingas sritis – abstrakčią ir konkrečią, kad remiantis panašiu išpūdžiu būtų galima kalbėti apie tai, kas paprastai nesuvokiama pojūčiais. Veiksmams ar ypatybėms, kurie apibūdinami kaip atliekami ar pasireiškiantys *valdiškai*, suvokti ir įvertinti reikalinga ne tik pojūčių įvairovė, bet ir jų derinys.

LKŽe – *Lietuvių kalbos el. žodynas* [Dictionary of the Lithuanian Language]. Red. G. Naktinienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga: <<https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>>.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“.

Jei norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašom nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.